

սինն արտահանելու համար այժմեան ճանապարհաւորները պիտի բարձրացնուի: Այժմ «Տնտեսական-Պրոմիշ» Գաղութան»-ն, հերթելով այդ լուրերը, սասմ է, թէ այդպիսի մի խնդիր չի էլ յարուցուել:

ՄԵԶ ԳՐՈՒՄ ԵՆ

ԳՐՈՒՅԵԹԻՑ. — Վիճ. Գոնստոնտինայի հրամանատարութեան համաձայն՝ տեղիս գործակալ Արթ. Յ. Ժառ. Գեորգիանցի մայրիկ 17-ին ժողովի հրաւիրեց Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ ծխակաշաններին եկեղ. հաշուաւորները ընտրելու և յորդորեց, որ բարեխիղճ ու անկաշառ անձինք ընտրեն: Ժողովը ընտրեց պ. պ. Ա. Ալլախանյանին, Ե. Ապրիլեանին, Ս. Տէր-տէրեանին և Ն. Բարաթեանին:

Յոյս ունենալով, որ նորընտիր հաշուաւորները կը քննեն և կը պարզեն անցած տարիներին հաշիւները, որ բաւական խճճաւոր է նախկին գործակալի օրօք:

— Մեր ներկայ ծխատէր արժ. Յովհաննէս Ժառ. Գեորգիանցի իւր արժանաւորութեամբ կարճ ժամանակուս գրաւել է ժողովրդի սէրն ու համակրութիւնը: Ժողովուրդը կամենալով վարձատրել իւր արժանատի հովիւին մի խնդրաբերով դիմեց վիճ. Կոնստոնտինային, որպէս զի միջնորդէ ծայր. հող. իշխանութեան առաջ՝ նրան լանջախաչով վարձատրելու համար:

ՀՈՒՆՈՒՅ. — Մեր քաղաքի ցնդաւորները մայիսի 15-ի իրենց նախապատրաստական նիստում քաղաքագլուխ են ընտրել պաշտօնաթիւ գինուորական պ. Գ. Դանիէլովին, որը այժմ ապրում է Թիֆլիսում: Մեր քաղաքային վարչութեան հայ թէ թուրք ցնդաւորները մասնաւոր նամակով ու 2000 ռուբլի ռոճիկ առաջարկելով խնդրել են պ. Գ. Դանիէլովի համաձայնութիւնը:

ԳԻՂԱԿԱՆ ՏՆՆՈՒՄԵՐԸ ՎԱՃԻՆԱՌՈՒ

Որտեղ չկայ գութ, այնտեղ չկայ և արդարութիւն. ում մէջ մնում է խղճը, ով սովոր չէ հետեւելու իւր ներքին ձայնին, նա մարդ արարած կոչուելու չափ հեռու է. նրա մէջ չեն կարող դուրս գալ ունենալ սիրտ և կարեկցութեան զգացմունքները: Այդպիսին հասարակութեան վնասակար անդամ է, պէտք է խորհել նրանից, պէտք է շտապել ազատել աչք վնասակար բացիւղից, մահաբեր ցեղից խեղճ գոհին՝ հասարակութեան միասնա դատաւարները: Եւ ով կարող է աւելի անգութ լինել մեր մէջ

կանում բարեկամի տեսնել և այդ պատճառով ինքը գնացի նրա մօտ: Նա էլ ճաշել էր և մտածում էր, թէ ուր գնար: — Կուգիս գնանք «Գլխացատկ» լրագրի խմբագրատուն, — առաջարկեց Ա. Գուլստ:

Ուրախութեամբ համաձայնեցին, վաղորօք խմանալով որ Արուստէ այնտեղ մեծ յարգանք ու պատիւ է վայելում:

Մանկույթ խմբագրատունը, մենք ուղիղ անցանք խմբագրի առանձնատանակը: Պատահանի առաջ դրած էր մի սիգար, որի առջև կային երկու բազմութիւն, որոնց վրայ և բազմեցին: Մի քանի րոպէից յետոյ եկաւ ինքը խմբագիրը, յարգելի պ. Ալիկովը և բարեխիղճ մեղ հետ՝ նստեց իւր տեղը: Մի քանի անոնան բաների մասին խօսելուց յետոյ, մենք սկսեցինք ծիւղ, իսկ խմբագիրը իւր գործերով զբաղուեց:

— Գ. Բու, պ. Բու, — կանչեց խմբագիրը:

Եկաւ պ. Բու, կայի մէջ ինչ որ թղթեր բռնած:

— Գ. ի մասին պատրաստեցիք այն յօդուածը, — դիմեց նրան խմբագիրը:

— Ոչ, պ. խմբագիր:

— Ինչու, — բարկացաւ խմբագիրը:

— Փառտեր չկան նրան սկսելու:

— Գուր չնորձ չունէք, պ. Բու: Վեր-

դույթ ինչ ունեցող վաշխառուներէ, որոնց թիւը սուսկի նման աճում է օր-ըստօրէ ի վնաս բարի, բայց անախ ու խեղճ երկրագործ դատակարգի: Բաւական չէ, որ ընդհանրապէս քաղաքացին պարտք է համարում երկրագործի քրտնալնը վատասկից մասն ու բաժին հանել, վերջերս ասպարէզ են գուրս եկել նոյն իսկ գիւղացիները մէջ աւելի աղէտաբեր ցեղեր «գիւղական-վաշխառու» տիտղոսով, որոնց առաջ պարտական են քաղաքացիք խոնարհուել, որովհետեւ վերջիններս սովորաբար նրա ձեռքում եղած ինչ են առնում, այն ինչ գիւղական-վաշխառուները իսպառ խորտակում և արկնաբար են անում գիւղացուն: Կան գիւղեր, որոնք ունին սեպհական վաշխառուն, որին հպատակ ու գերի է դարձել գիւղի ողջ հասարակութիւնը և սակայն որի հաշուով պարարտանում, չաղանում է ինքը՝ վաշխառուն, հողագործի այդ պարագիւրը:

Բայց սրբան վտանգաւոր է լինում գիւղական կացութիւնը, երբ անգլիոս-թիւնն օժտուած է իշխանութեամբ, երբ վաշխառուն մամուլի անհղ զօրութեան հետ կրում է և տանուէրէ շղթան...

Տողերիս գրողը աւելի քան տասը տարի սերտ յարաբերութեան մէջ լինելով գիւղացիների հետ, բազմիցս անկասկած է եղել գիւղական վաշխառուների այս ու այն գիւղում հասցրած վնասներին, շատ ընտանիքներ՝ նրանցից կրած՝ գրկանքներին: Մենք իւր ժամանակին գրեցինք «Նոր-Գար»-ում մի վաշխառուի գործունէութեան մասին, որն ունեցաւ իւր ցանկալի հետեւանքը. այն է՝ տեղւոյս պատահաբար քննութիւն բաց արեց և մեր յօդուածը թարգմանելով դատ բաց արեց յիշելով վաշխառուի գէմ, որից վերջինս ստիպուած եղաւ վերջ առ իւր հարստահարիչ գործունէութեան, միանգամայն ուղղաւորով դատաւարում իւր գիւղացիների վրայ ունեցած մութհակերի հաստ ծրարի գոյութիւնը, որով և ազատուեց պատժից, կորցնելով մօտ չորս հազար ռուբլի:

Մական ներկայումս արձակ, համարձակ նոյն վաշխառութեան իւրաքանչիւր անգամ վարում է նրա մի աղքատները, որը չինական հասարակութեան տանուէր է այժմ: Առ այժմ մեր հաւաքած տեղեկութիւններից երևում է, որ նրա վաշխառութեան գործունէութիւնը տարածւում է զատուելի Կարսիկում, Չաղուրայ, Ֆիզուրայ, Օրդուրայ և Ստիկայ գիւղերում. այս մասին կան օրինական աղբյուրներ: Յուսով ենք, սոյն ճարտիկ տանուէր վաշխառուն էլ արդարապէս

չապէս տեսել էք նրան:

— Այո, տեսել եմ փողոցով անցնելիս: — Յետոյ:

— Նրա ոտը սպիտակեց, և նա վայր ընկաւ:

— Ա՛... վայր ընկաւ: Յետոյ էլ ինչ եղաւ:

— Գիւղի քարին դիպաւ պատուեց և սաստիկ արիւն սկսեց հոսել, այնպէս որ նրան անզգայ գրութեան մէջ, գրին կառքի մէջ ու ոտն տարան:

— Եւ նոր չկարողացաւ այդ պաշտարից օգուտել, — զարմացաւ խմբագիրը:

— Ի՜նչպէս օգուտեմ, ինչ փաստեր են գրանք:

— Է՛հ, դուք հեռու չէք գնալ, պ. Բու: Երբ նա վայր ընկաւ, դուք կարող էիք գրել, թէ այս ինչ օրը պ. Գ. հարբած... ոչ, սաստիկ հարբած փողոցով գնում էր և յետոյ վայր ընկաւ ու չկարողացաւ ոտքի կանգնել, որովհետեւ չափից դուրս շատ օդի էր ընդունել:

Այդ տեսնելով անցողիկները բարձրացրին նրան, գրին կառք և... և վճարելով կառքի փողը, տուն ուղարկեցին: Տեսնում էք, եթէ փողը ինչ տալանդ, պոէտական մի փոքր ֆանտազի ունենայիք, ամեն բան կարող էիք անել: Դէ գնալէք, մի յօդուած գրեցէք արեցէք գրութեան վնասների մասին և իրեն օր-

տութեան ձեռքից այլևս անկարող կրկին խուսափել, որովհետեւ նրա պարտապաններից մի քանիների ընդունել ձայններն մինչև երկիրն են հասնում:

Գիւղական ուսուցիչ. Ախաթաբ, 10 մայիս:

ՀԱՄԱՐՆԵՆ ԵՒ ՏԵՂԱԿԱՆ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԻԻ ԲԱՐՔԵՐԸ

Կովկասեան լեռնաշղթայի կամայ-կամայ գէպի Գապից ծովը ցածացող բազուկների վրայ է լինում ձամախի 2200 սանաչափ բարձր դիրքի վրայ:

Բնութեան հրաշագործած գեղեցիկ տեսարաններով, բուսառատ դաշտերով, գեփիւռաշունչ ծաղիկներով զարդարուած մարգագետիններով ու արգելանդներով է շրջապատուած նա: Անպատած սարերի, մէկ մէկու ետեք կարծես ուղտի նման շարան շարան բլուրների թաշաւից կուրծքերից բլիւսում են կաթնաման աղբիւրներ, որոնք խոխոջալով գետն են արծաթաշրելու այդ դրախտանման վայրերը:

Մական բնութեան այդ հրաշալի գեղեցիկութիւններին հակասում է միակ այն չարքը, որ այդ երկիրը տակաւին գտնւում է Վուլկանի տիրապետութեան տակ: Դարերի ընթացքում միշտ ձամախին ենթակայ է եղել ստորերկրեայ կատաղի հարուածների և կրել ահաբերական վնասներ:

Օրինակ, 1868 թուին այնպիսի երկրաշարժ եղաւ, որ մի րոպէի մէջ քաղաքը կերպարանափոխուեց. երկիրը կատաղի կերպով զորգում, ցնցում էր, և անհերք ահալին շտապչին արձակելով հիմնի վրէ կործանուած էին: Ամբողջ շինութիւնները, անհերք սահում էին մի տեղից միւս տեղ իրենց յատակով: Տեղ տեղ բացուեցան անդունդներ, և մարդիկ փախչելիս յանկարծ անհետանում էին նոր բացուող ճեղքուածքների մէջ: Անգունդից լսելի էր լինում ստորերկրեայ ահալի թնդիւն, որը տեղի շարունակ մի քանի օր: Այդ ժամանակ մեռաւ աւելի քան 20,000 մարդ: Այս երկրաշարժի զոյժը հասաւ մինչև Ռուսիա, ուր հոգեւորականութիւնը արտաքայ կարգի պահը նշանակեց, նմանօրինակ պատուհաններից դուրս մնալու համար:

Անցեալ դարի վերջերսում դարձեալ կրկնուեց միևնոյն ահեղ երկրաշարժ և կրկին կործանեց քաղաքը. բայց բնակիչները օդի և ջրի պատուականութեան համար կրկին նորոգեցին: 1859 թուականին եղաւ դարձեալ մեծ երկրաշարժ, որը քարուքանդ արաւ շատ տներ. այդ

նակ մէջ բերէր Գ. ին:

— Գուր հանձար էք, պ. խմբագիր, — ասաց զմայլուած Բու ու դուրս գնաց:

— Գ. Բու, պ. Բու, — դարձեալ կանչեց խմբագիրը:

Նորից ներս մտաւ պ. Բու:

— Ոչնչացրէք պ. Եղի խմբագրութիւնների մասին գրուած նկատողութիւնները, որովհետեւ իմ բարեկամ Գ. և Զ. այդ չեն ցանկանում:

Միշտ այդպէս խօսում էին. ծառան թէյ ներս բերեց: Առհասարակ նկատելի էր, որ ուր ուր շատ են գրում, այնտեղ թէյը շատ էր ընդունուած, երկի իրենց ցամաք ուղիղները թէյի գոլորշիով կապեցնելու համար:

Աղուէրը տեղիցը վեր կացաւ, և էլ հետը: Մենք անցանք մի ուրիշ սենեակ, որտեղ մի սաստիկ բղղղեց էր լսում: Այնտեղ հաւաքուած էին բազմաթիւ ճանահեր:

— Այդ ինչ են այդպէս տաք-տաք վիճում, — հարցրէր ես:

— Գրանք մեղուականների հակառակորդներն են, որոնք անուանում են ճանահաններ:

Խումբ-խումբ կանգնած՝ բոլորն էլ վիճում էին: Բայց յանկարծ խորին լուսթիւն տիրեց: Ամբողջ բարձրացաւ մի սոսկեղան ճանահ և սկսեց բղղալ:

Ժամանակ մեռաւ աւելի քան 200 մարդ: Այդ երկրաշարժը կրկնուեց 1869 թուին ևս, քաղաքին հասցնելով մեծ վնասներ, 1872 թուին ևս եղաւ սոսկալի երկրաշարժ, կործանուեցան շատ տներ, շինութիւններ, մզկիթներ, հայոց եկեղեցին, լուսեղանաւայ ժողովարանը, որի տակ մեռան աւելի քան 40 հոգի: Քաղաքի եռալարի ու երկաթալարի շրջով անհերք անհետացան, և նրանց տեղ այժմ կանգնած են միալարի և անշուք տներ: Այդ ժամանակ մեռաւ աւելի քան 200 մարդ:

Չիրմանը կամ ձամախին հնումը եղել է Աղուանական հաշակաւոր մի քաղաք: Որպէս քրիստոնէական աշխարհ, նա սկզբում գտնուելիս է եղել Աղուանների և մասամբ հայերի ձեռքում. բայց ընդհանուր պայմանական-արարական մոնղոլ-թըրքական աշխարհաւոր արշաւանքների ժամանակ քրիստոնէականները գրեթէ բնաջնջեցին և ամբողջ երկիրը դարձաւ մահմադականաւոր (թուրքեր, թալիշներ, թաթարներ, պարսիկներ, արաբներ և այլն): Իսկ ներկայումս այս գաւառի հայերը, որոնք կազմում են բնակիչների խիստ փոքրամասնութիւնը, դարձաւ սկզբներում գաղթիկ են մեծ մասամբ Արցախից, երբ այդ երկիրը մէլի-թուլիւն գտնուած էր իւր օրհասական գրութեան մէջ:

ձամախին իւր սկզբնաւորութիւնը աւելի առաջին անգամ Աղու գետի մօտ, այդ լայնատարած օթիակէզ դաշտում: Բայց բնակիչները չկարողանալով դիմանալ նրա վտանգալ օդին, թուրքացի գեղուներին, բարձրացան այս հովտում լեռներն ու հիմնեցին ներկայ ձամախին:

Քաղաքի խոր հնութեանն ապացոյց են այն հին տեղանքներն ու քանդակները քարերը, որոնք դուրս են գալիս շատ խոր գետնի ապիւրջ: Գտնուել է մի մզկիթ, որ շինուած է եղել մի եկեղեցու վրայ. ներկայումս հայոց եկեղեցին կանգնած է մի հինաւուրց աւերակի տեղ, որի մասին շատերը կարծում են պալատ է եղել, իսկ ամենը պատում են, որ այնտեղ հրաշքով գտնուել են սրբոց նշխարներ, և այդ առթիւ էլ հինց այդտեղ կանուցել են եկեղեցին: Քաղաքի շրջակայքները լի են արաբական դանդաղ միմարներով ու գմբէթաւոր մատուռներով, որոնց կիսաւեր տեղքն ու շէնքը ապացուցանում են, որ դարերի պատկառելի թուրք են անցել նրանց գլխով:

Պարսիկների տիրապետութեան ժամանակ ձամախին եղել է կուսակալական նիստ քաղաք, ուր մի ժամանակ նստած էր Զրուան շահը: Այդ ժամանակներում ձամախին ունէր իւր անառիկ բերդն ու

— Այդպէս չի կարող երկար շարունակուել, — ասում էր նա: — Նրանց անառիկութիւնը վերին աստիճանի է հասնում: Երեւանից, Երեւի ևս քնից նոր արթնացող, կայացի այդ անպիտանների մօտ և ցանկացայ մի քիչ իրենց պատրաստած մեղրից ուտել՝ հէնց ուղեցի մտանալ, մի արմուկ բարձրացրին այդ առաջակները, որ էլ ասել չեմ կարող: Տեսէք թէ նրանք ինչ լըբաբար ինչ պատահանեցին. Գաշաւը լայն է, ծաղիկներն էլ բաւական, գնացեք և դուք էլ գործեցէք և սովորեցէք աշխատել կոթէ շնորհ ունիք, իսկ մենք բոլորովին մտադիր չենք ձեզ ձեր կերակրելու: Ես ոտստիկ բարկացայ այդ յանդուգն խօսքերի վրայ: Մեղ ուզում են իսկը սովորեցնել, մեղ, որ յայտնի են իրեն ամենախիղճ, ամենաաշխատասէր, ամենաընդունալի միջամանք: Զիչէք է, դեռ մինչև օրս բան չենք շինել, բայց ապագան մենք է, մենք երեւելի գործեր պիտի կատարենք: Իսկ ինչ որ ինչ ամենից շատ է գրգռում, այդ այն է, որ այդ վայրենիները շատ կապիտ են խօսում ինձ հետ և, առհասարակ, քաղաքավարութեան մասին հակասացութիւն չունեն:

Հետոյը շատ էր տաքացել, արիւնը հաւաքուել էր գլուխը, և այդ պարզ երևում էր: Մի կէս ժամ խօսելուց յետոյ, նա բացառական, այսինքն ինչքան ոյժ ունէր բղղաց:

— Կեցցէ՛ք անգործութիւնը և շատ ուտեղը:

«Կեցցէ՛ք անգործութիւնը և շատ ուտեղը» — որոտաց դահլիճում:

— Մենք հակառակ ենք, — լսուցին մի քանի ձայներ. — թէ ձամախին փոխարէն լաւ է միայն գործեղը. մենք նրանց օգնելով, նրանք մեղ բոլորեքանս էլ կուշա կրկնենք:

— Մասնիշնչեք, դուռաճաններ, — լսուցին ամեն կողմից, և մի այնպիսի փոթորիկ բարձրացաւ, որ էլ ասել չեմ կարող: Յարձակուեցին բոլորեղները վրայ, և մի կատաղի կուլ սկսուեց: Մենք հողի հող դուրս վաղեցինք փողոց և աստիկան Սարգիսին ուղարկեցինք կուլ տեղը կարգը վերականգնելու համար: Գնալով այդի և մի քիչ էլ այնտեղ գրոտնելով, մենք բաժանուեցինք ու գնացինք տուն:

Իսկ թէ ինչպէս վերջացաւ իմ ու պ. Ալի մենամարտութիւնը, թող ընթերցողը համբերի մինչև պատմութեան շարունակութիւնը:

Կոմս Դեյա ձեյրանիկը:

ամբողջութեամբ, բերդը կանգնած էր երեք վերստ հեռաւորութեան վրայ գէպի հիստիս՝ Գլխացատկ, կամ Գաղաթի կոչուած լեռան բարձրութեան վրայ. բերդի հաշակաւոր աւերակները դեռ կանգուն մնում են այնտեղ մինչև այսօր: Նոյն լեռան գագաթից դէպի ստոր-երկրեայ անդունդն է իջնում մի անցք, որ գետնի տակով տանում է մինչև հեռու շրջակայքներ: Պատերազմների վտանգաւոր ժամանակներում այդտեղիցով են պաշարուածները յարաբերութիւն ունեցել զրոյի հետ և զօրքին հասցրել հայ ու շուր:

Այս ամբողջութեանը էին, որ միշտ խրախուսում էին տեղական խաներին յաճախելի ապստամբուելու իրենց պետերի դէմ, և շատ անգամ յաղթող հանդիսանալով, ինքնուրոյն տէր ու իշխան էին դառնում այդ երկրի վրայ: Բայց պարսից Նոյրը-շահը ահալին գործող գալիս և աւերում է այս քաղաքը՝ և նրան զրկելու համար իւր ամուր դրքից, բնակիչներին 1734 թուին տեղափոխում է Աղսու գետի մօտ, ուր և հիմնում է նոր ձամախին: Բայց նրա մահից յետոյ բնակիչները թողեցին այդ վայրն ու վերադարձան կրկին հին ձամախին:

1799 թուին տեղական խանը կրկին ապստամբուելով իւր պիտի—պարսից շահի դէմ՝ պատերազմների ժամանակ բնակիչներին տեղափոխեց դէպի հիւսիս, Ֆիթ-դաղ, ուր նրանք բնակուեցին մինչև 1850 թուը, և ապա կրկին եկան ձամախին:

Գալիս սկզբներում ուսմանը տիրելով այս քաղաքին, ձամախին գարձնում են նահանգական քաղաք, որ սկսում է ծաղկել վաճառականութեամբ, և մետաքսի մեծամեծ գործարաններով: Վաճառականութեան այդ մեծ առաջադիմութեանը գլխաւորապէս նպաստում էր այն հանգամանքը, որ քաղաքը ինչպէս ներկայումս Բաղու, գտնուած էր Պարսից և Ռուսաց սահմանի մէջ տեղում: Պարսկաստանի ամեն քաղաքներից, գլխաւորապէս Ռաշադի կողմ առեւտրականների ու երթևեկողների կենդրոնավորւած ձամախին էր, որի վրայով պիտի անցնէին Դուրա, Դարբազը, Նուխի, Թիֆլիս և այլն: ձամախու մետաքսի արտահանութիւնն այդ ժամանակ սկսում էր ամբողջ Պարսկաստանի վրայ և հասնում էր մինչև անգամ Մարսելը: Մեծամեծ վաճառականները դանդաղ քաղաքներում ունէին իրենց առեւտրական տները. Մետաքսի ապրանքը արտահանում էր ուղտերով, և շամախից բեզըրգեւանները ամբողջ տարեկանով շրջապայում էին ար-

տոյ, նա բացառական, այսինքն ինչքան ոյժ ունէր բղղաց:

— Կեցցէ՛ք անգործութիւնը և շատ ուտեղը:

«Կեցցէ՛ք անգործութիւնը և շատ ուտեղը» — որոտաց դահլիճում:

— Մենք հակառակ ենք, — լսուցին մի քանի ձայներ. — թէ ձամախին փոխարէն լաւ է միայն գործեղը. մենք նրանց օգնելով, նրանք մեղ բոլորեքանս էլ կուշա կրկնենք:

տառաճանի հետաւոր քաղաքներն ան-
գամ:

Սակայն այդ վառքը երկար չտեց,
յաճախակի կրկնուող բազմակողման եր-
կրաշարժները ստիպեցին նախանշապե-
տութեան կենդանի միջոցները փոխարե-
նապէս, ուր և դադարեց լինակները մե-
ծամասնութիւնը: Իսկ երբ արդէն Բա-
ղուն սկսաւ առաջ գնալ, հաստատուեց
Անդրկովկասեան երկաթուղին, ձամային
մեծաց մեկուսացած, առանձնացած, նա
օրըստօրէ սկսաւ յետադիմել և վեր-
ջապէս ընկաւ ներկայ աննախանձելի
գրութեան մէջ:

Ձամային Կովկասի մէջ յայտնի է իւր
ստորերկրայ վաղային անհղ հանքերով,
որոնց և այդ քաղաքը դարերի ընթաց-
քում դադար չի ունեցել երկրաշարժների
անընդհատ հարուածներէ: Զըջակայ
լեռների ու հովիտների մէջ ամեն քայ-
լովորդութիւն պատահող հանքային լաւա-
ները, գանդակաւ հանքային բազալտե-
թիւններից գոյացած կարծր քարերը,
ընդամեն և երկրի պատուածքները, վի-
հերն ու խորտորաններն ապացուցանում
են, որ հին դարերում Ձամային ելել է
մի նշանաւոր հրաբխային տեսարանա-
մայ: Դրանց հետքերն ու մնացորդները
մինչև այժմ էլ գտնուում են մի քանի
տեղերում երբեմն գաղբիւր են միտում:
Մայրաքաղաքի Զաքարիայ յայտնի են ի-
րենց նախնայնութիւնը, ուր գետնի երե-
սին ըզրուում է սև նաւթը, որ տեղացիք
ժողովում են դանաղան պէտքերի դո-
ւածութեան համար: Այլ-Դարպասի կո-
չուած ձորանոցում ջրի երեսով խզի
պէս բարակ գնում է նաւթը: Քաղաքի
չըջականքում, մանաւանդ կոյուղանո-
ւոր Սիւրբաբակիանների հողերում, գը-
տնուում են նաւթային բազալտի սպ-
րեկներով: Քաղաքի հարաւային կողմում,
մի գետակի մօտ, դարձեալ գտնուում է
նաւթային հանք: Զատերը հաւատաց-
նում են, որ երբ տկանից գնում հս այդ-
տեղ գետնի վրայ և ուշադրութեամբ
լսում, խոր անդունդի մէջից լսելի է լի-
նում խուլ սրտմուտք, որ նման է ջրի
յուր հոսանքի, որը սահում է խիտ ա-
րողօրէն զգալի ներքին: Այդպիսի գտնե-
լում է և մի տեսակ բաց-կապտագոյն
հող, «գլխաւոր» անունով, որ տեղացիք
քանդում են և նրանով սպառում իրենց
անկրի յատակն ու պատերը: Դէպի Բա-
ղու տանող ճանապարհների վրայ մի
քանի տեղեր, ինչպիսի են՝ Բոհոց, Օռ-
ման-Դաղ, Լոք-Բոլման, Դարաբալ և այլն,
փիփում են նաւթային փոքրիկ աղբիւր-
ներ և այդպիսի լաւա: Քաղաքի հիւսի-
սային կողմում, Խոնուսլուի մօտ, գտնե-
լում է «Բաղօյի-լի» կոչուած ցեղը, որ
գործ են ածում բոլորային և ուղիային
դանաղան հիւանդութիւնների բժշկու-
թեան համար: Դրապիսի լեռան գիւմայ
կանգնած է Փեղաքի սարը, որ ամբող-
ջապէս գոյացած է քարացած խրտու-
նից: Այդպիսի է գտնուում քաղաքի քա-
րահանքը, որ նոր կարած ժամանակ լի-
նում է փափուկ, իսկ բացօթեայ մնալով
կարծրանում է:

Յոս հնումը Ձամայի շրջականքում
գտնուող այդ գաղբիւր որդի մշտական
կրակ՝ յայտնի էին և պաշտաման առաք-
կայ էին արեւելաբանների համար: Այս-
տեղիցընում կային կրակապաշանների բազ-
մաթիւ բազմութիւններ, ինչպէս և ներկայումս
նրանց տեղակիւններից մինը գտնուում է
Բաղու քաղաքին մօտ Սուրախանի կո-
չուած տեղում, ուր մշտական վառում
է դաղային կրակը:

Հին հայերը այս գաւառը կոչում էին
Բաղալան, որ կապաղաշանների լիւղուով
ասում էր «Բաղբ», որով և Ձամայի
արեւելեան կողմի գաւառը կոչուում է
«Բաղբալան»:

Այստեղ հանդիմանալով և նկատել,
որ Ձամային մի այսպիսի շահուէտ և
նաւթային հանքերի անապատ հարստու-
թիւններ ունենալով հանգիստ, անուշա-
ղիւր է մնում մինչև այսօր իրենց քիթի
տակ գտնուող նաւթարդիւններով կա-

պիտալիտների համար: Նոյն իսկ այն
նաւթերը, որ արտադրւում են Բաղուի
Բաղալանում, կարծւում է, որ ծնունդ
են առնում ձամային ստորտայից,—ան-
գունից, և այդ է համարում պատճա-
ռը որ Բաղալանու նաւթերի առատ
արտադրութեամբ մի քանի ստորճան
թուլացել և համարեա թէ դադարել են
ձամայի յաճախակի կրկնուող երկրա-
շարժները:

Ձամային իւր հովիտն փայլերով,
առողջարար օդով ու ջրերով ամենալաւ
և յարմար ամառանոց կարող է լինել
չըջակայ աթլանիկ քաղաքների բնակիչ-
ների համար:

Ձամայի հողերը և առհասարակ նրա
ողջ գոտուը իւր ստորերկրայ հանքա-
յին հարստութիւններով հանդերձ, խիտ
հարուստ է նաև գանդակաւ բուսականու-
թեամբ, մրգեղէնով խաղողով և այլ պը-
տուղիներով: Ձամայի գաւառի խաղողը
իւր գինու և ամենաբնական և պատուա-
կան տեսակով մրցում է Ռուսիայի ամե-
նալաւ և ընտիր գինիների հետ և յայտ-
նի է իւր առատութեամբ: Գինու գլխա-
ւոր արդիւնաբերողները ձամայի գա-
ւառում յայտնի են յետագայ գիւղերը.
Մաղրասա, Քեռաքեան, Քեռալանի,
Սաղիան, Հնդար, Մէլաքի, Արիւտուտ,
Դիւրեան կային: Այդ տեղերի խաղողնե-
րը առհասարակ անշաք քաղցր և ախոր-
ժայի չեն ուտելու համար, բայց զբանց
լաւութիւնը և գինու ընտիր լինելը նը-
բանից է, որ նրանք բոլորը սև են, ու-
ղիւղները մանր ու ցանցաւ, փոքր ինչ
թանձր և ուտելու ժամանակ մեղակի
համ են տալիս: Ընդհանրապէս, Քեռալա-
միւրի, Ագուի և այլ տափաքակ վայրե-
րում գտնուող այգիների խաղողները
չափազանց քաղցր են և ուտելու համար
ավելի լինել, բայց նրանց գինիքը լինում
են քաշ, անհամ, հետեւապէս և կէտ գինի
են արժեքում վերե յիշած գիւղերի գի-
նիքի հետ համեմատած: Ձամայի մըր-
գեղէնների ընտիրութիւնը, առատութիւ-
նը յայտնի է ամենուրեք: Օրինակ նրա
նուրը, սրտնցից ամենամեծը կըբաշէ
մինչև 3 ֆունտ, յայտնի է իւր համե-
ղութեամբ: Այդ նուրերի կեղևները լինում
են խիտ բարակ, իսկ հասերը մեծ մեծ
է մուգ վարդագոյն: յայտնի են իրենց
ստուկներով, գիւղովչա, չիլիւն նառ,
թուրչ նառ կային: Ծախուում են շատ
էփան և արտահանում են Ռուսիայի
ամենահետաւոր քաղաքների անգամ: Լի-
նում է տանձ, ինձոր, օրօքը երբէք չեն
սպառում մինչև նորերի հասնելը, թու-
ղի ամենալաւ տեսակը, սերկելի, ընկողը,
ուշապ, կաղին, զիւն կային: 2ի լինում
և շատ սակաւ է գտնուում փշաքը, դըր-
ձը, ծիւրանը. իսկ սալը կայ ամենալաւ
և ընտիր տեսակներից: Զըջակայ մալա-
կան և թուրք գիւղացիները պարապում
են հողագործութեամբ, պարահանում են
լաւ ցորեն, գարի, խզ, կաթ, պանիր.
ամառ ժամանակ՝ սեխ, ձմերուկ, վա-
րունգ կային: Աւելացնենք և այն, որ
Ձամայիում ձմեռը սաստիկ չի լինում,
եկած ձիւնը խիստ հալում է. դաշտե-
րը միշտ բաց են և խոտաւալ: Բուսա-
կանութիւնը խիտ առատ է լինում մէկ
մայիսին, մէկ էլ աշնանը: Այստեղ ոչ-
խաղը ծնում է տարին երկու անգամ,
և դրանց մեծամասնութիւնը լինում է
սպիտակ գոյնի:

Դաշտերը ին և գանդակաւ գոյնի բազ-
մատեսակ ծաղիկներով, որոնց անուշա-
ւոր բուրմունքով լցում է օդը գարնան
ժամանակին:

Քաղաքի շրջականքում հոսում են
գանդակաւ մեծ ու փոքր գետակներ, ո-
րոնց անուններն են Խոնուսլու, Դոգալա
և Մոսիկ ջուր, որոնք խոնուսլուով մի-
մեանց հետ՝ կաղմում են Փիւրահայ
գետը, որ ամառ ժամանակ բարակում է
իսկ գարուններին յորհանում: Դոգալա
գետակի տեղերում կան խաղողի, թիթի
այգիների, բանջարանցիների և ջրաղայների
նախկին ժամանակներում, մետաքսի լաւ
արտահանութեան ժամանակ քաղաքի

հարաւային ու արեւմտեան կողմերում
գտնում էին թիթիկների ընդարձակ այ-
գիներ ու անտառներ, որոնցով կերա-
կրում էին մետաքսի չեղանքները: Այժմ
էլ գրանք թէ և կան, բայց շատ քիչ:
Սուրեն:

ՆԱՄԱԿ ԽՍԻՆՈՒԹԵԱՆ

«Նոր-Դար»-ի № 16-ի մէջ Նոր-Նախի-
Ջեխից մի լուր էր լույս տեսել մեր
Սուրբ Խաչի վանքի մասին: Լրատու
պարտին հանգստացնելու համար գրում
եմ յետագայ տողերը:

«Երկու տարի առաջ ահագին փողոյով
չինուած պարկուղ» առաջուայ վանա-
հայր Եփրեմ վարդապետի շնորհքովն է
չինուած: «Վանքի անխնամ թողնուած
պարտէզն» էլ Եփրեմ վարդապետի մոե-
րիմ կապալաւորի իրաւունքի ներքոյ է
ըստ պայմանի, որի ժամանակը լրանում
է այս աշնանը:

Եթէ պ. լրատուի աշրին «Ժառանգա-
ւորաց դպրոցի աշակերտների շորերը
մաշուած» են երեացել, այդ էլ մեր
Մարդասիրական Ընկերութեան գործն է,
որ այդ ընկերութեան ղեկավարները ան-
հոգ են այդ մասին:

Եթէ մեր վանքի գործերը անմիջապէս
դուրսէին մէջ են մնացել, այդ դուր-
սիւնը առաջուայ վանահօրից մնացած
ժառանգութիւնն է:

Իսկ այժման նոր վանահայր Մուշէ
վարդապետի ջանքերին նայելով՝ թէ և
անհնում ենք աշխատանք, նորոգութիւն-
ներ կային, սակայն քանի տարիներ է
պէտք, որ վանքը կարգի բերելը հնար
լինի, որովհետեւ վանքի եկամուտների
մեծ մասն առաջուայ վանահայրը, ըստ
գրաւոր պայմանների, առաջուց կանխիկ
է ստացել իւր ժամանակին և վանքի
արկին այժման վանահայրը ընդունել է
դատարկ և պարտքով:

Երբ նոր վանահայրը եկել էր, մինչև
անգամ մի սամովն էլ չկար նրա հա-
մար, բայց դպրոցի աշակերտների սամ-
վարէց:

Մենք այժմ տեսնում ենք, որ վանքու-
մը աշխատանքի շարժումն կայ շնորհիւ
հայր Մուշէի: Բակը մեծացնում են,
քանի հարկերներով ծառեր են անկում,
ծաղիկանոց է սարքուած, բակումը մա-
քրութիւն է երևում, եկեղեցին զբոյց և
ներսից սպիտակ և մաքուր ներկուած է,
պարակուում էլ քանի հարկուր նոր ծա-
ռեր են անկել: Պարտէզը բոլորովին
կարգի բերել կարելի է այն ժամանակ,
երբ այժման կապալաւորն կըհիտանայ
իւր անտահան իրաւունքովն այս աշնա-
նը:

Ես լսեցի, որ այժման վանահայրը
վանքի պարտէզը գալ աշնանը աճուրդով
պիտի տայ: Միւր բարի խորհուրդն էլ այդ
կրկին այժման վանահօրը, որ պարտէ-
զը կապալաւոր տալու համար յայտարարու-
թիւններով «աճուրդ» սահմանի և կա-
պալաւորի իրաւունքը կարճէ, իսկ վա-
նահօր իրաւունքն ընդարձակէ:

Յ. Պապայանեան:

Նոր-Նախիջեան, 15 մայիս:

ԹՂԱԿՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲԱՅՐԱՆՈՒՄ, 4 մայիս.—Այսօր կա-
յացաւ Բայրախտարի մարքեաղի (հաս-
րակութեան) տնտեսէրի ընտրութիւնը.
բայց նախ քան ընտրութեան վրայ լի-
սեղաւորուող չեմ համարում յայտնել մի
քանի մասնաւոր տեղեկութիւններ: Յայտ-
նի է, որ Կարսի շրջանը գտնուում է գի-
նուորական նահանգապետի իրաւասու-
թեան տակ և բաժանուած է չորս գաւա-
ռի. Կարսի գաւառը բաժանուած է չորս
մասերի, որոնց թւումն է և Չորագալի
մասը, որի կառավարիչը, (НАЧАЛЬНИКЪ
ЧОРАГАЛЬСКАГО УЧЕСТКА) նստում է Ար-
գինի գիւղում, որը գտնուում է Կարս-Ա-
լէքսանդրապոլի խճուղու վրայ: Չորա-

գետի մասը բաժանուած է 13 մարքեաղ-
ների, որոնց ամեն միւր բաղկացած է
250 կամ մօտ 300 ծխից: Բայրախտա-
րի մարքեաղը բաղկացած է 7 գիւղերից
—Բայրախտար, Մարալի, Կարմիր-վանք,
Թաղաքեանը, Դոշաւանը, (որտեղ գտնե-
ւում է Հոռուտի վանքը և Աշոտ ոգոր-
մածի գերեզմանը), Անի, ուր քաղաքի
պարսպներից դուրս նստում են մօտ 30
տուն թուրք օսմանցիներ և ձալա:

Մարքեաղը կառավարում է բաշ-մուխ-
տարը (տնտեսագետ — старшина), որը
ընտրում է հասարակութիւնից, հաս-
տատուում է իշխանութիւնից և կառավա-
րում է 3 տարի. մարքեաղը ունի նոյն-
պէս 3 գաւառուր, (судья) բայց չունի
գիւղական վարչութիւն (сельское уп-
равление), այնպէս որ գաւառուրները
մնում են միայն լոկ անուամբ: Արդէն
հրաման է ստացուել, որով մասերում
այլու գոյութիւն չպէտք է ունենան դա-
տարները և գաւառուրներից յետ է պա-
հանջուում նրանց մօտ գտնուած նշանը
(знак) և կնիքը (печатъ):

Բաշ-մուխտարը ամեն մի ստորադրեալ
գիւղում ունի իւր օգնական-մուխտար
(помощник старшины). վերջիններս
էլ ունին իրենց օգնականները (сельских
судья), նոյնպէս նշան և կնիք ունին ի-
րենց մօտ:

Բաշ-մուխտարը, կառավարութեան հը-
րամանով և հասարակութեան համաձայ-
նութեամբ, պահում է իւր մօտ մարքեա-
ղի մի գրագիր (маркграфъ писецъ),
որը ստանում է շատ քիչ ուժիկ. երբեմն
երկու մարքեաղ պահում է մի գրագիր,
որի վրայ են ընկնում մարքեաղի բոլոր
գրագրութիւնները: Մարքեաղի բաշ-
մուխտարը և գրագիրը մարքեաղի կա-
ռավարիչներ են, նրա գլուխն են. եթէ
նրանք աղին և անշահաւէր մարդիկ են,
այն ժամանակ մարքեաղը հանդարտ է և
ժողովուրդը հանգիստ, իսկ եթէ գրանք
կառ են, այն ժամանակ դառնում են ծո-
ղովրդի համար մի անտանելի ցաւ, ցեց,
որ ընկած գիւղացիների մէջ ուտում ու
մաշում են նրանց, թողնելով լոկ կմախ-
քը, նոյնպէս և մտաւ կառավարիչը, որը
եթէ կաշառաստէ է, վայն եկել տարել է
ժողովրդին...

Թէ և շատ վաղուց էր նշանակուած
ընտրութիւնը, բայց Չորագալի պ. գա-
ւառապետը սպառում էր, որ օրերը
աւարանան: Եթէր գիւղի մարդիկ հաւա-
քուեցին համագրեարակ գիւղը, որը
թէ և չի մտնում Բայրախտարի մարքեա-
ղի գիւղերի մէջ, բայց շատերի խնդրա-
նօք գաւառապետն այդ գիւղն էր նշա-
նակել ընտրութեան տեղ: Ժողովուրդը
բաժանուել էր միւրանի խմբերի. ամեն մի
խումբ ունէր իւր թիկնածուն: Խմբերից
մէկի մէջ անցնում էր հետեւեալ խօսակե-
ցութիւնը. «Տօ աղբը, — ասում էր մի
հոտակն առած մարդ,—գուր չիկէք օր
Ա-ի աղէն գէշ խաղալով (վատ ընտրու-
թիւն) ունի. ախր էլ ինչի էք ընդուր
մէջ բերմ օր կէտ քցէք. ուզմ էք օր մեր
յուր զաւառապետն շաղ գիւղն էր նշա-
նակել ընտրութեան տեղ: Ժողովուրդը
բաժանուել էր միւրանի խմբերի. ամեն մի
խումբ ունէր իւր թիկնածուն: Խմբերից
մէկի մէջ անցնում էր հետեւեալ խօսակե-
ցութիւնը. «Տօ աղբը, — ասում էր մի
հոտակն առած մարդ,—գուր չիկէք օր
Ա-ի աղէն գէշ խաղալով (վատ ընտրու-
թիւն) ունի. ախր էլ ինչի էք ընդուր
մէջ բերմ օր կէտ քցէք. ուզմ էք օր մեր
յուր զաւառապետն շաղ գիւղն էր նշա-
նակել ընտրութեան տեղ: Ժողովուրդը
բաժանուել էր միւրանի խմբերի. ամեն մի
խումբ ունէր իւր թիկնածուն: Խմբերից
մէկի մէջ անցնում էր հետեւեալ խօսակե-
ցութիւնը. «Տօ աղբը, — ասում էր մի
հոտակն առած մարդ,—գուր չիկէք օր
Ա-ի աղէն գէշ խաղալով (վատ ընտրու-
թիւն) ունի. ախր էլ ինչի էք ընդուր
մէջ բերմ օր կէտ քցէք. ուզմ էք օր մեր
յուր զաւառապետն շաղ գիւղն էր նշա-
նակել ընտրութեան տեղ: Ժողովուրդը
բաժանուել էր միւրանի խմբերի. ամեն մի
խումբ ունէր իւր թիկնածուն: Խմբերից
մէկի մէջ անցնում էր հետեւեալ խօսակե-
ցութիւնը. «Տօ աղբը, — ասում էր մի
հոտակն առած մարդ,—գուր չիկէք օր
Ա-ի աղէն գէշ խաղալով (վատ ընտրու-
թիւն) ունի. ախր էլ ինչի էք ընդուր
մէջ բերմ օր կէտ քցէք. ուզմ էք օր մեր
յուր զաւառապետն շաղ գիւղն էր նշա-
նակել ընտրութեան տեղ: Ժողովուրդը
բաժանուել էր միւրանի խմբերի. ամեն մի
խումբ ունէր իւր թիկնածուն: Խմբերից
մէկի մէջ անցնում էր հետեւեալ խօսակե-
ցութիւնը. «Տօ աղբը, — ասում էր մի
հոտակն առած մարդ,—գուր չիկէք օր
Ա-ի աղէն գէշ խաղալով (վատ ընտրու-
թիւն) ունի. ախր էլ ինչի էք ընդուր
մէջ բերմ օր կէտ քցէք. ուզմ էք օր մեր
յուր զաւառապետն շաղ գիւղն էր նշա-
նակել ընտրութեան տեղ: Ժողովուրդը
բաժանուել էր միւրանի խմբերի. ամեն մի
խումբ ունէր իւր թիկնածուն: Խմբերից
մէկի մէջ անցնում էր հետեւեալ խօսակե-
ցութիւնը. «Տօ աղբը, — ասում էր մի
հոտակն առած մարդ,—գուր չիկէք օր
Ա-ի աղէն գէշ խաղալով (վատ ընտրու-
թիւն) ունի. ախր էլ ինչի էք ընդուր
մէջ բերմ օր կէտ քցէք. ուզմ էք օր մեր
յուր զաւառապետն շաղ գիւղն էր նշա-
նակել ընտրութեան տեղ: Ժողովուրդը
բաժանուել էր միւրանի խմբերի. ամեն մի
խումբ ունէր իւր թիկնածուն: Խմբերից
մէկի մէջ անցնում էր հետեւեալ խօսակե-
ցութիւնը. «Տօ աղբը, — ասում էր մի
հոտակն առած մարդ,—գուր չիկէք օր
Ա-ի աղէն գէշ խաղալով (վատ ընտրու-
թիւն) ունի. ախր էլ ինչի էք ընդուր
մէջ բերմ օր կէտ քցէք. ուզմ էք օր մեր
յուր զաւառապետն շաղ գիւղն էր նշա-
նակել ընտրութեան տեղ: Ժողովուրդը
բաժանուել էր միւրանի խմբերի. ամեն մի
խումբ ունէր իւր թիկնածուն: Խմբերից
մէկի մէջ անցնում էր հետեւեալ խօսակե-
ցութիւնը. «Տօ աղբը, — ասում էր մի
հոտակն առած մարդ,—գուր չիկէք օր
Ա-ի աղէն գէշ խաղալով (վատ ընտրու-
թիւն) ունի. ախր էլ ինչի էք ընդուր
մէջ բերմ օր կէտ քցէք. ուզմ էք օր մեր
յուր զաւառապետն շաղ գիւղն էր նշա-
նակել ընտրութեան տեղ: Ժողովուրդը
բաժանուել էր միւրանի խմբերի. ամեն մի
խումբ ունէր իւր թիկնածուն: Խմբերից
մէկի մէջ անցնում էր հետեւեալ խօսակե-
ցութիւնը. «Տօ աղբը, — ասում էր մի
հոտակն առած մարդ,—գուր չիկէք օր
Ա-ի աղէն գէշ խաղալով (վատ ընտրու-
թիւն) ունի. ախր էլ ինչի էք ընդուր
մէջ բերմ օր կէտ քցէք. ուզմ էք օր մեր
յուր զաւառապետն շաղ գիւղն էր նշա-
նակել ընտրութեան տեղ: Ժողովուրդը
բաժանուել էր միւրանի խմբերի. ամեն մի
խումբ ունէր իւր թիկնածուն: Խմբերից
մէկի մէջ անցնում էր հետեւեալ խօսակե-
ցութիւնը. «Տօ աղբը, — ասում էր մի
հոտակն առած մարդ,—գուր չիկէք օր
Ա-ի աղէն գէշ խաղալով (վատ ընտրու-
թիւն) ունի. ախր էլ ինչի էք ընդուր
մէջ բերմ օր կէտ քցէք. ուզմ էք օր մեր
յուր զաւառապետն շաղ գիւղն էր նշա-
նակել ընտրութեան տեղ: Ժողովուրդը
բաժանուել էր միւրանի խմբերի. ամեն մի
խումբ ունէր իւր թիկնածուն: Խմբերից
մէկի մէջ անցնում էր հետեւեալ խօսակե-
ցութիւնը. «Տօ աղբը, — ասում էր մի
հոտակն առած մարդ,—գուր չիկէք օր
Ա-ի աղէն գէշ խաղալով (վատ ընտրու-
թիւն) ունի. ախր էլ ինչի էք ընդուր
մէջ բերմ օր կէտ քցէք. ուզմ էք օր մեր
յուր զաւառապետն շաղ գիւղն էր նշա-
նակել ընտրութեան տեղ: Ժողովուրդը
բաժանուել էր միւրանի խմբերի. ամեն մի
խումբ

ները բացում են առաջին փամբ 8-ին, հորպիսի են երկուսն էլ փամբ 8-ին ոչ առաջ և ոչ յետոյ: Չնայած բացի կիրակի և մի քանի մեծ տոն օրերից, երբեք խանութները չեն փակում, բայց այստեղ բացի կիրակի և Կայսերական տոն օրերից, հորպիսի են յայտնի սրբ-րոց տոն օրերին ևս, օրինակի համար՝ Գարբիել հրեշտակապետի, եղիա մար-գարէի, սուրբ Իսկիհնոսի, Նիկոլի տոններին և այլն և այլն: Այդպիսով գոր-ծակատարները ամբողջ մի քանի օր ա-զատում են հաշիւներից և առևտրի ծանրութիւնից, չհաշուած կիրակի օ-րերը:

Ապրիլի 14-ին Լեւոնիշինի դիւղում վախճանուեց 21-րդ լուսնի փայլի (Երե-ւանի նահանգ, Գիւլիշանի մօտ) Կարա-պետ Ղազարեան 37 տարեկան հասա-կում: Հանգուցեալը մօտ քառս տարի Սիրիւրում էր *), ունէր երկու հազար բուրգու կարգութիւն. չորս տարի ա-ռաջ իրաւունք էր ստացել հայրենիք վե-րադառնալու, բայց այսօր վաղը ձգելով կնքեց իւր մահկանացուն:

Եթէ որ մեր հազար իշխանութիւնը ուղարկութիւն դարձնէր Սիրիւրի հայե-րիս վրայ և ուղարկէր մի քահանայ չըը-Ղեկու Սիրիւրում, հաղորդելով Քրիստոսի կենարար մարմինը մեզ՝ հայերիս, մենք ամենայն ուրախութեամբ նրա ճանա-պարհածախը կը վճարէինք: Քահանայի այստեղ գալը հեշտ իրաւորեցի է մա-նաւանդ այժմ, երբ Սիրիւրի մեծ երկա-թուղին մի քանի քաղաքներից անցել է արգէն և առաջին գնացքը Իրկուտակ կը հասնի հոկտեմբերի 1-ին: Սպասենք և տեսնենք ու. եմբիսկում կը մտածեն այս մտայն:

Սիրիւրացի:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՍՊԱՆԻԱ - ԱՄԵՐԻԿԱՆԱՆ ՊԱՏԵ-ՐԱԶՄԸ

Գիւս ևս պատերազմը չսկսուած, Միա-ցեալ նահանգների շատ խոհմ քաղա-քացիներ պնդում էին, թէ չի կարելի առանց նախօրօք պատրաստուելու պա-տերազմ սկսել: Բայց խոհմներն յաղ-թեցին լատինները, և պատերազմը սկսուեց: Քիլիպալտան կղզիներում տա-րած յաղթութիւնը շուրջապատներն ա-ռիթ առեց աղաղակելու, թէ Սպանիան կործանուեց, բայց իրենի յետագայ ըն-թացը ցոյց տուեց, որ ամերիկացիները պատրաստուած չեն պատերազմի համար:

«Times»-ի վաշինգտոնի թղթակիցը հետեւեալ կեպով է նկարագրում Միա-ցեալ նահանգների տրամադրութիւնը: Այն լրագրները, որոնք սկզբում պնդում էին, թէ Սպանիայի դէմ մղած պատե-րազմը պիտի լինի պէս մի բան կլլինի, այժմ բոլոր մեղը ձգում են նախագահի և մինիստրների վրայ, մեղադրելով նը-րանց, թէ նրանք ոչինչ չեն անում և քնած են: Յետոյ, նրանք արանջում են, որ Կուբայի նաւապաշտօնում ցարդ ոչ մի հետանք չի ունեցել, բացի գուցէ այն բանից, որ կուբացի փոքրաթիւ «Եւրոպեան»-ներ, որոնք ուզում էին օգնել ամերիկացիներին, մեռան սո-վից: Ծովակալ Դեյի ծովային յաղթու-թիւնը ոչ մի չափ չունեցաւ, իսկ ծովա-կալ Սամուելը և Զլէյ ու Ուստոնն նուազանքները ցարդ չեն կարողացել գտնել սպանական նաւատորմի տեղը: Ամերիկական նաւերի սպանական նաւա-խմբի ետեւից վազելը ծիծաղ է յարու-ցանում:

Ամերիկացիների գրութեան մասին «Journal des Debats»-ի Նիւ-Եորկի թղթ-ակիցը հետեւեալ գիտողութիւններն է տնում: Ամերիկացիները ներկայումս նոյն գրութեան մէջ են գտնում իսկապէս:

*) Խնչ. ուրեմն 17 տարեկան հասակում է Սիրիւր ուղարկուել:

որի մէջ էին պատերազմը հրատարակե-լու րոպէին: Մի ամիս է անցել այս օրից, որ պատերազմն սկսուեց, և ծովակալ Սամուելը Կուբան պաշարեց: Նաւա-խումբը ուժեղացեց Կուբայի վատ պաշտ-պանութեամբ մի քանի նաւահանգիստներ, անաջողութիւն կրեց Պորտո-Ռիկայի մօտ, կարեց հեռազրաթիւը Սիւնֆուէզոսի և Սանտ-Եագուէի միջև (սակայն սպանացի-ները հեռազրի հաղորդակցութիւնն իւ-կոյն նորոգեցին), վազեց սպանական նաւախմբի ետեւից և չգտաւ նրան: Մի ամսուայ ընթացքում նա այն բանին հա-սաւ, որ նորից յետ դարձաւ իւր կեն-դրոնատեղը: Զատ էին խօսում, թէ պա-տրաստութիւններ են տեսնում Կուբա դուք-աի հանկուտ. նշանակուած էր դուքըն ափ հանելու օրը, ժամը և ծրարելը, իսկ այժմ տեսնւմ, որ Կուբայի օդն անտողջ է այժմեան սեղանի համար և աւելի լաւ է սպասել մինչև աշուն և այն ժամանակ միանգամից կտորել սպանական դուք-քերը Կուբայում: Տամպում, որ Փլորի-դայի Սահարա է կոչուում, դուքերն են-թարկուած են դիւղեւտերից: Չորը քիչ է, չափ անտանելի, իսկ Կուբայի ափին—աւելի վատ է: Աւելի լաւ է, որ հաւաքուած դուքերն ուղարկուեն աւելի բարեխառն կլիմայ ունեցող մի տեղ,— այսպէս են ասում խոհմ ամերիկացի-ները: Նրանք ասում են նաև, թէ ան-հրաժեշտ է չուտով զբոսաւիել յաճանա-ւեր շինել, որոնք կարողանային հասնել ծովակալ Սերիւրի նաւերին: Բայց եթէ սպասեն մինչև այն ժամանակ, երբ այդ նաւերը պատրաստ կլլին, այն ժամա-նակ պատերազմը 1900 թուականից վաղ չի վերջանալ:

«Standard»-ի Տամպի թղթակիցն իւր կողմից նկատում է, թէ ամերիկական կառավարութեան գործած ահաբեկ սը-լապն այն է, որ նա կարծում էր, թէ Սպանիայի դէմ մղելիք պատերազմը նը-ման կլլինի հիւսիսային և հարաւային Ամերիկայի միջև եղած պատերազմին: Նա մոռացաւ, որ այն ժամանակ կուտւմ էին միակերպ կառավարուած, հազ-նուած, նախապատրաստուած և վիտուա-կերու միլիցիա: Միւշտուտ այժմ ամերի-կացիները պէտք է կուտեն եւրոպական մի հին պատերազմական պետութեան հետ, որը, թէ էլ զինուորական մեծ պե-տութեանց չափ դուք չունի, բայց և այնպէս ունի նշանաւոր թուով լաւ վարժուած և պահեստի զինուորներ ու-նեցող դուքանակ:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Վերջում Դաւադոսն.— Գլադստոնը խիտ սի-րում էր զբաղւած և ոչ մի զբոյժ ստանա-րութեամբ չէր կարող նայել: Նա պատմում էր, թէ իւր առաջին ստացած զբոյժը սրբազան ող-բերգութեանց մի ժողովածու էր, որ հեղինա-կան էր ուղարկել իրեն:

M-me Հաննա Մորի այդ զբոյժը լայն էր տե-սել 1815 թ. և Գլադստոնը ընդունեց այն՝ մի ձեռով, որ սկսում էր այսպիսի խօսքերով. «Որովհետեւ դուք հինգ նոյնք մտնում այն աշ-խարհը, որտեղից ես պատրաստուում եմ հեռա-նալ, արգ, թող տուէր ինձ այս ընծայաբերու-թիւնն անելու, և այլն»: Գլադստոնի թղթած զբաղւածը կազմուած է 20,000 հատոր դա-նական լեզուներով գրուած գրքերից: Նա նոյն-պէս թողել է բաւական քանակութեամբ գրա-կանական աշխատութիւններ ու շարադրութիւն-ներ, որոնց վերնագրերը բռնում չեն 22 երեւ-րդադարական մուգէլ գրադրուած: Գլադստո-նի առաջին գրականական աշխատութիւնը 1838 թ. է եղել, վերջինը՝ ներկայ 1898 թուին: Այս երկրորդ ստղագրութեամբ լայն տեսած գրքերը կրում է «Վերջին հասկեր, լրագրական յօդուածներ ժողովածու» վերնագրերը:

ՀԵՌԱԳՐՆԵՐ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 19 մայիս. — Մայիսի 19-ին Բուխարայի էմիրը Յարուխ Սկո-յում ներկայացաւ Թաղաւոր Կայսրին և Թաղաւոր Կայսրուհի Ալեքսանդրա Ֆե-դորովնային: Ունկնդրութեան ժամանակ

էմիրը Թաղաւորին մատուց Կայսր Ալեք-սանդը III-ի յիշատակին իւր հիմնած չքանշանը: Ունկնդրութիւնից յետոյ էմի-րը Նորին Մեծութիւններին ներկայա-ցեց իւր չքանշանը և թանկագին նուէր-ներ մատուց: Այնուհետեւ Նորին Մեծու-թիւնները պիտեցին առաջ բերուած թանկագին զարդանքներով զարդա-լուած 9 ձի: Հրաժեշտ առնելով, էմիրը վերադարձաւ Պետերբուրգ:

ՅՕԿՈՆՏԱՆ. — Քորէայի կառավարու-թիւնը վճռել է բաց անել դարձեալ ե-րեք նաւահանգիստ և Պիոնգյան քաղաքը: Այնուհետեւ Նորին Մեծութիւնները ընդգրկում են, որ անդկազմները «Հարվար» շոգենա-ւին թող են տուել 600 տոնն ածուխ վերցնելու Շամայայում:

Շոքազիր-հրատարակիչ՝
ՍՊԱՆ-ԴԱՐ ՍՊԱՆ-ԴԱՐՆԱՆ

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԱՄԵՐԻԿԱՆԱՆ ՍՊԱՆԻԱՆ ԳՆԱՅՔ-ՆԵՐ

Թիֆլիս—Մյունխ—Գորի—Բորժոմ:

ԳՆԱՅՔԱՆԵՐ	Գնացք № 9 *)		
	Համար է	Կանգնում է	Մեկնում է
Թիֆլիս	9.16	առ.	8.20
Մյունխ		առ.	
Գորի			
Միխայլով			
Բորժոմ			

ԳՆԱՅՔԱՆԵՐ	Գնացք № 11 *)		
	Համար է	Կանգնում է	Մեկնում է
Թիֆլիս		օր.	5.20
Մյունխ	6.00	հր.	
Գորի			
Միխայլով			
Բորժոմ			

ԳՆԱՅՔԱՆԵՐ	Գնացք № 5		
	Համար է	Կանգնում է	Մեկնում է
Թիֆլիս		առ.	10.15
Մյունխ	10.55	10	11.05
Գորի	12.48	օր.	
Միխայլով			
Բորժոմ			

ԳՆԱՅՔԱՆԵՐ	Գնացք № 7		
	Համար է	Կանգնում է	Մեկնում է
Թիֆլիս		օր.	2.30
Մյունխ	3.10	8	3.18
Գորի	4.58	10	5.08
Միխայլով	6.29	11	6.40
Բորժոմ	7.50	հր.	

ԳՆԱՅՔԱՆԵՐ	Գնացք № 10 *)		
	Համար է	Կանգնում է	Մեկնում է
Թիֆլիս		առ.	10.08
Մյունխ	10.52	առ.	
Գորի			
Միխայլով			
Բորժոմ			

ԳՆԱՅՔԱՆԵՐ	Գնացք № 12 *)		
	Համար է	Կանգնում է	Մեկնում է
Թիֆլիս		հր.	6.45
Մյունխ	7.23	հր.	
Գորի			
Միխայլով			
Բորժոմ			

ԳՆԱՅՔԱՆԵՐ	Գնացք № 6		
	Համար է	Կանգնում է	Մեկնում է
Բորժոմ		հր.	7.00
Միխայլով			
Գորի	8.30	10	8.40
Մյունխ	9.18	հր.	
Թիֆլիս			

ԳՆԱՅՔԱՆԵՐ	Գնացք № 8		
	Համար է	Կանգնում է	Մեկնում է
Բորժոմ		հր.	1.44
Միխայլով	2.54	16	3.10
Գորի	4.33	8	4.31
Մյունխ	6.39	8	6.47
Թիֆլիս	7.33	առ.	

*) Գնացքներ № 9, 10, 11, և 12 կրմնի ներս հետեւեալ օրերը:

Գնացքներ № 11 և 12 (տօների նա-խորդ օրը) մայիսի 13, 16, 23, 24, 30, յունիսի 6, 13, 20, 24, 27, յուլիսի 4, 11, 18, 21, 25, օգոստոսի 1, 5, 8, 14, 22, 24 և 28. սեպտեմբեր 5, 7, 12, 19, 25 և 30. հոկտեմբեր 3 և 30:

Գնացքներ № 9, 10, 11 և 12 (տօն օրերը) մայիսի 17, 24, 25, և 31. յու-նիսի 7, 14, 21, 25, 28 և 29. յուլիսի 5, 12, 19, 22 և 26. օգոստոսի 2, 6, 9, 15, 16, 23, 25, 29 և 30. սեպտեմ-բերի 6, 8, 13, 14, 20, 26 և 27. հոկ-տեմբերի 1, 4 և 11.

Գնացքներ № 9 և 10 (տօների հե-տեւեալ օրերը) մայիսի 15, 16, 23, 26, և 30, յունիսի 8, 15, 22, 26 և 30. յուլիսի 6, 13, 20, 23 և 27. օգոստոսի 3, 7, 10, 17, 24, 26 և 30. սեպտեմ-բերի 7, 9, 15, 21 և 28. հոկտեմբերի 2, 5 և 12:

ԿԱՆԱՆՑ ՀԻՒՆԴԱՆՈՅ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԱՐԶԻ ԲԱՇԱՄՈՒՆԻՔԻ (Ստորակ, Սաղովայա փողոց, № 64)

(սեպտեմբերի տօնը)
Հետաքրք. № 230

Եթէ եւեկ հիւանդների ընհանուր ըն-դունելութիւնն երկուշաբթի, չորեքշաբ-թի և ուրբաթ օրերը ժամը 2—4 ցի ընկը. վճարը հիւանդների կարգու-թեան համեմատ, մասնաւոր ընդունելու-թիւն ամենայն օր՝ ժամը 8—10 առա-ւօտեան—վճարը 2 ր.: Գիշերօթիկ հի-ւանդների և ծննդաբեր կանայք ընդուն-ւում են գիշերուայ և օրուայ ամեն ժա-մանակ, բայց այդ մասին առաջուց տե-ղեկութիւն պիտի տրուի. վճարը որոշ-ւում է ըստ դատակարգելի: Չունեցողները

Վրաստանի և Իմերէթի Հայոց Կոնստանտինոպոլի Առեւտրի Նշանա-կուած է սոյն մայիսի 22-ին ԱՃՈՒՐԳ, առանց կրկնաճանաչել, վարձու տալու Մոլոյոյ ու Կէորդ եկեղեցւոյ պակժում գտնուած ԵՐԿԱՆԿԱՆՑ ՏՈՒՆԸ: Անգլիկ մասնակցողները պէտք է ներկայացնեն գրաւական, իսկ պայմանների մասին կարող են տե-ղեկանալ Կոնստանտինոպոլի գլխաւորները: Անգլիկ Կոնստանտինոպոլի Թաղաւոր Կարգապետ 3—2.

(1036)

Ա. Ի. ՊԵՏՐՈՎԻ

ՏՊԱՐԱԿՆԵՐ

(Թիֆլիս, Գոլովինսկի պողոտա, տուն № 12)

Երկրորդում որ է, ստացուած են նոր բաղադրուած տառեր, զանազան պոլիտիկական հարանիքների, երե-կայիների, հրաւիրութիւնների. ճաշկերպիների, լուստիա-ցուցանների համար և այլն: Տպագրում է ամեն տեսակ լրատվական և գրքեր արքունական և մասնաւոր հաստատու-թիւնների համար առեւտրական գրքեր, հաշիւներ, ծրար-ների մակագրութիւններ և այլն, այլ և հաշտարար դա-տարանների համար կոչնագրեր տեղական բոլոր լեզուներով, արձանագրութիւններ, անդրադարձների մատեններ և այլն: Բոլորներն և գրքեր ռուսերէն, հայերէն, վրացե-րէն և օտար լեզուներով: Բացի դրանից տպարանում կան մեծ քանակութեամբ բաղադրուած տառեր աֆիշների, յայ-տարարութիւնների և ուրիշ ծանուցումների համար:

Ռուսերէն, հայերէն և վրացերէն այցեւորները սկսած 1 թուրքու 100 հատի համար գիշերելի թղթի վրայ:

ձրի են: Գիշերելի քաղաքի բաժան-մունք ընդունողները վճարում են 1 ր 50 կ. մինչև 8 ր. մի օրուկիչը համար. ծննդաբեր կանայք բաժան-մունքը մասնաւոր—1 ր. մինչև 5 ր. մի օրուկիչը համար: Երկուսն էլ քիչ ազատելով 10 ր. մինչև 50 ր.: Անգա-մահատու թիւները ըստ համաձայնու-թեան: Եթէ եւեկ ըստ հիւանդների զե-ղեր և նիւթեր ստանում են ընդունելու-թեան ժամանակ ձրի: Չունեցողների հա-մար 1-ական մահակալ է դրուած իւրա-քանչիւր բաժանմունքում, ուր տեղաւոր-ւում են նրանք տեսչի և նրա պ. պ. ընկերների առաջարկութեամբ ձրի:

Հիւանդանոցի տէր և տեսչի
Մ. ՄԿՏԵՆԵՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

52266 (M) 8—7.

ՀԱՐԱՏ. ԸՆԿ. ՀԱՐԱՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՀԵՆՐԻԿ ՍԵՆԵԿԱԻՆ

(QUO VADIS)

Վէպը, Ներսիսի ժամանակից. Լեհերէնից թարգմ.

ՍՏ. ԼԻՍՅԵՆՆԻ:

(742 մեծադիր երես)

Գինը 1 ՐՈՒՐԻ 50 ԿՊՂ.

Դիմել՝ ТИФЛИСЬ, Армянское Изда-тельское Общество.

(1020) 50—11